

9. *Forkel J.* Allgemeine Geschichte der Musik, Bd.1., 1788.

10. *Шеллинг Ф.* Философия искусства / Пер., вступ. статьи П.Попова и М.Овсянникова. – М. : Мысль, 1966.

УДК 37.016:78.035(477)

Грищенко Ю.В.

РОЛЬ КОЛЕГІУМІВ У РОЗВИТКУ ВОКАЛЬНО–ХОРОВОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

В статье рассматривается исторический аспект становления и развития вокально-хорового образования в учебных заведениях Украины XVII-XVIII ст. Важнейшая роль отводится школам-коллегиумам, деятельность которых основывалась на лучших традициях отечественной культуры.

Ключевые слова: вокально-хоровое образование, школы-коллегиумы, пение, хор, вокально-хоровые навыки, музыкальная подготовка, исполнительское мастерство.

Вивчення історичного педагогічного досвіду минулих поколінь є важливим підґрунтям для визначення сучасної державної стратегії реформування мистецької освіти та відродження національно-культурних традицій. Історичний підхід дозволить виявити найцінніші і найпрогресивніші здобутки в галузі освіти, а також стане ґрунтовною базою для подальшого розвитку професійної вокальної освіти на сучасному етапі.

Значним етапом розвитку освіти на Україні був початок XVIII ст. – це епоха Прсвітництва, яка відкрила можливості для розвитку культурних зв'язків між європейськими, зокрема слов'янськими народами.

Першу половину XVIII ст. можна віднести до “золотої доби” українського національного шкільництва, коли відкривається велика кількість шкіл. Так, у 1770 році в слободі Орловщині (Дніпропетровська обл.) було створено окрему школу “вокальної музики і церковного співу”. Очолював цей заклад “знаменний співака” Михайло Кафізма. За свідченням істориків слава про цю школу розійшлася далеко і вчитися до неї прибували діти з усієї України [9, 101-104].

Значну роль у розвитку вокально-хорової освіти відіграли школи-колегіуми. Їх діяльність ґрунтувалась на кращих традиціях вітчизняної культури і сприяла розвитку музично-просвітницької справи.

Особливе місце належало Чернігівському колегіуму, який було відкрито у 1700 році на основі старої Новгород-Сіверської школи [2, 20]. До програми загальномузичного навчання у Чернігівському колегіумі входила гра на українських музичних інструментах, оволодіння широким колом теоретичних знань та виконавських вмінь. Особлива увага приділялась співу по нотах. У репертуарі хору були партесні твори, виконання яких вимагало досить глибоких знань.

У 1738 році був заснований Харківський колегіум, який розмістився в приміщенні Покровської церкви, тому цей колегіум відомий під назвою Харківського Покровського училища або Харківської слов'яно-латинської академії. За своєю учбовою програмою та навчальним планом заклад наближався до вищої школи і був створений під впливом Києво-Могилянської академії. Педагогічний склад колегіуму налічував багато відомих музикантів та діячів науки і культури (Г.Сковорода, А.Ведель, І.Двигубський, М.Концевич, Л.Калиновський та ін.). Випускники цього колегіуму були прекрасними співаками і не раз одержували запрошення до Придворного хору в Петербурзі. Велика увага приділялась вокальній освіті, при наборі до колегіуму відбирали хлопчиків та дорослих з хорошими вокальними даними. У зв'язку з цим у 1765 році при колегіумі відкриваються спеціальні додаткові класи вокальної та інструментальної музики, на основі яких у 1773 році було створено Харківське казенне училище. Ці класи очолив досвідчений педагог і чудовий

російський музикант Максим Прохорович Концевич. Із вихованців класу він організував невеликий хор і оркестр [3, 76].

З 1797-1798 рр. у вокальному класі працював А.Ведель, а заняттями з інструментальної музики керував німець Яків Ціх [6, 19]. Додаткові класи вокальної та інструментальної музики по-суті виконували такі ж функції, як і Глухівська школа, де готували співацькі кадри для Петербурзького двору. Цим займалися М.Концевич та А.Ведель [5, 69].

Поряд з вокально-інструментальними класами в Харківському колегіумі існували так звані нотні класи. До завдань цих класів входило оволодіння теоретичним матеріалом, вокально-хоровими навичками, певною виконавською майстерністю та визначеним хоровим репертуаром. Після їх закінчення учні отримували звання регентів, що дозволяло їм керувати хоровими колективами.

Отже, в Харківському колегіумі були сформовані певні методичні та теоретичні засади музичного виховання, основу якого становили сольний та хоровий спів, інструментальна гра. Відкриття вокально-інструментальних та нотних класів сприяло забезпеченню співокими кадрами не лише в Україні, а й в Росії.

Серед випускників колегіумів значне місце займали мандрівні вчителі. Вони не мали постійного місця проживання і, мандруючи по селам та хуторам, навчали дітей читанню, письму та співам. Відсутність в селах шкіл при церквах стала головною причиною виникнення Інституту мандрівних вчителів.

Вагоме місце у розвитку освіти, науки та культури належить Київському колегіуму, заснованому у 1632 році митрополитом Петром Могилою на основі Київської братської школи. За складом вчителів та обсягом наук Київський колегіум вважався вищим навчальним закладом. У 1701 році за наказом Петра I колегіуму було надано статут Академії, яка стала одним з найвідоміших культурно-просвітницьких центрів України.

Програма навчання в Академії ґрунтувалася на курсі так званих “семи наук”. Студенти вивчали іноземні мови, математику, астрономію, географію, історію, філософію, богослов'я та музику. Повний курс навчання тривав 12 років і мав кілька ступенів: “фара” чи “інфа” – нижчі класи, “пїтика” та “риторика” – середні класи і “філософія” – вищі класи [1, 240].

Викладання музики розпочиналося із нижчих класів і здійснювалося протягом усього періоду навчання. Проте ряд дослідників вважають недостатньо підтвердженим історичними джерелами той факт, що до навчальної програми Академії було запроваджено викладання музики для всіх студентів, а не лише для тих, хто мав музичні здібності та бажання навчатися. Академічна інструкція від 1750 року свідчить, що всім бажаючим навчатися співу пропонувалося вступати до складу співоких хорів при приходських школах, а інструкцією від 1764 року студенти Академії, які володіли вокальними даними, зобов'язувалися співати і читати на кліросі Києво-Братського монастиря або за місцем проживання в приходських церквах.

Отже, в Академії не існувало окремого предмету „співи”. Учні отримували вокальні навички практичним шляхом, беручи участь в академічних та церковних хорах, що вимагало певного рівня музичної підготовки (знання нот тощо). Таким чином вони знайомилися із зразками партесного і гласового співу, який побутував в ті часи у церковному співі. Тому для всіх виконавців класом співу був хор, а вчителями – самі студенти-регенти [4, 43-44]. На думку багатьох дослідників, Києво-Могилянська академія у XVII - на початку XVIII ст. стала центром формування української хорової культури.

Хор Києво-Могилянської академії складався з 300 досвідчених співаків, які володіли виконавською майстерністю і мали досить високі теоретичні знання. Організатори хору залучали учнів, голоси яких відповідали всьому діапазону виконавських партій (дисканти й альти з нижніх класів, а тенори і баси – з вищих [8, 59]. В Академії існували табелі успішності, де оцінювалися співацькі знання у графі “какой в обучении” за такими градаціями: “надежный”, “добрый”, “средний”, “средственный”, “слабый”, “изрядный” [10,

108]. Диференційований підхід в оцінюванні дозволяв визначити рівень загальних музичних знань та готовність учнів до практичної вокально-хорової діяльності. Відмінні оцінки означали великий практичний досвід, міцні спеціальні знання півчих, стабільність у виконанні своїх співацьких обов'язків і повну відповідність існуючим вимогам. Оцінка “добре” ставилась учням, які дещо поступалися колегам-відмінникам, але заслуговували на похвалу завдяки наполегливості, акуратності, дисциплінованості у вивченні теоретичних дисциплін та вмінні застосовувати набуті знання на практиці. Учні, які не отримували середній бал, не відрізнялись професійною майстерністю та мали невеликий обсяг знань. Саму нижчу оцінку отримували учні, які не мали вокальних здібностей і мінімуму музичних знань і навичок [7, 77-78].

Право співати в академічному хорі потрібно було заслужити, оскільки враховувались не лише природні вокальні дані учнів, а й володіння навичками ансамблевого співу, знання репертуару та теоретичного матеріалу. Київський академічний хор перетворився на те горно, в якому творився драгоцінний сплав нового за якістю й високого за рівнем виконання музичного мистецтва [4, 56]. За твердженням В.Аскоченського, студенти кожного курсу утворювали “співацький хор і вокальне мистецтво передавалось від нинішніх до наступних поколінь” [1, 382].

Співацька справа займала вагоме місце в житті студентів та викладачів Академії. Хор та оркестр приймали активну участь у різних торжествах, які влаштовувались Академією – це відкриті концерти під час публічних виступів, диспутів, рекреацій (щорічні травневі студентські свята). Сучасники із захопленням описували виступи академічних хорів, вважаючи їх “перлиною між усіма хорами” [4, 91]. Активна концертна діяльність академічних хорів та захоплені враження сучасників свідчать про надзвичайно високий рівень виконавської та співацької культури студентів Академії.

Серед студентів Академії були діти з бідних сімей, які мусили здобувати гроші для існування “співаючи партеси по різних приходських церквах” і таких співаків там дуже цінували. Відпускаючи студентів на літні канікули їм видавали спеціальний “пашпорт”, в якому писалося про дозвіл просити милостиню. Мандруючи по містам та селам, мандрівні співці виконували псалми, канти, колядки та народні пісні. Вони сприяли розповсюдженню новоскладених мелодій та їх впровадженню в народно-пісенну практику.

Професіоналізації викладання співу сприяло відкриття в Академії у 1800 році класу “нотного ірмолойного співу”, що було викликано бажанням академічного правління зробити навчання цього предмету обов'язковим для всіх студентів [4, 40]. В Академії існували щорічні звіти-конспекти тих наук, що викладалися. Вони свідчать про те, що в нотному академічному класі вивчали правила нотного співу та богослужбовий спів. Програма класу з кожним роком ширшала і захоплювала все більшу кількість церковних творів. З 1816 року вперше запроваджуються вправи нотного письма [2, 45-50]. На щорічних випусках Академії студенти складали іспити з музики.

Діяльність Києво-Могилянської академії мала велике значення у розвитку вокально-хорової освіти. Серед її випускників був видатний російський діяч Сімеон Полоцький, музичний теоретик, хоровий діяч і вчитель хорового співу М.Дилецький та багато чудових співаків. Звання “придворного уставника” в Київській академії отримали: Г.Сковорода, М.Березовський, В.Пикулицький, Й.Загвойський, Д.Ростовський. Київська колегія стала базовим закладом у галузі підготовки педагогічних кадрів. Її найкращі випускники запрошувалися на викладацьку роботу до Академії та направлялися до так званих учительських колегій, що діяли під патронатом Київської колегії у Кременці, Більську, Вінниці, Гощі та ін.

Широкого розповсюдження в діяльності колегіумів, зокрема в Києво-Могилянській академії набуває шкільний театр. Студенти готували постановки драматичних, історичних та побутових вистав. Найбільшої популярності у XVII-XVIII ст. здобув ляльковий театр “Вертеп”. Складовою частиною театралізованих дійств були музичні інструментальні та вокальні номери (сольний спів, дуети, ансамблі, хор). Постановки музичних вистав сприяли

розвитку сценічної майстерності студентів, збагачували релігійний зміст академічної освіти народними традиціями.

Значне місце у розвитку вокальної освіти мала Глухівська школа. За наказом російської імператриці Анни Іоанівни в 1730 році в м.Глухові було відкрито школу співу та інструментальної гри. Місце розташування зазначеного музичного закладу було обрано з уваги на визначну музичну обдарованість українського народу та велику кількість чудових голосів. Школа готувала співаків для Придворної співацької капели в Петербурзі та музикантів-інструменталістів. У 1735 році з України до Петербурга було відправлено 11 підготовлених співаків [3, 24].

Викладачами співу в Глухівській школі були досвідчені фахівці: К.Коченовський, С.Андрієвський, Н.Шолупіні, Ф.Нечай, О.Брежинський та ін. Учні вивчали чотириголосний та партесний спів. З 1736 року в школі починає працювати досвідчений педагог і музикант Ф.Яворницький, який безпосередньо займався підбором дітей з гарними голосами з різних українських шкіл. Під його керівництвом протягом 1736-1738 рр. було підготовлено 19 кваліфікованих співаків, 12 з яких були відправлені до Петербурга.

Діяльність Глухівської школи, яка була першим спеціальним музичним закладом на Україні, мала велике значення для розвитку вітчизняної вокальної освіти. Саме тут були закладені традиції української співацької школи, досвід якої використовувався в діяльності інших навчальних закладів. Вона сприяла зміцненню культурних відносин між Росією та Україною у першій половині XVIII ст.

Отже, підсумовуючи вище сказане, ми доходимо висновку, що вокально-хорова освіта XVII – XVIII ст. ґрунтувалась на просвітницьких традиціях, що склалися в українській музичній культурі протягом багатьох віків. Значною подією у розвитку освіти на Україні було створення Києво-Могилянської академії – першого вищого навчального закладу, який майже 200 років виконував роль освітнього, наукового та мистецького центру. Діяльність цього вищого навчального закладу, що вібрав кращі здобутки в галузі вітчизняної педагогіки, вплинула на подальший розвиток інших навчально-виховних закладів. Серед випускників Академії були високваліфіковані музиканти-регенти, півчі, вчителі музики, теоретики та композитори.

Літ ерат ура

1. *Аскоченский В.И.* Киев с его древнейшим училищем академиею. – В 2 т. – К.: Универ. Тип., 1856. Т. II.
2. *Знаменский П.* Духовные школы в России до реформы 1808 г. – Казань, 1881.
3. *Іванов В.Г.* Співацька освіта в Україні Х – ХУІІІ ст. – К.: Вища школа, 1992. – 71 с.
4. *Іст орія української музики.* В 6 т. / Редкол. Т.П.Булат та ін. – Т. II: Друга пол. ХІХ ст. – К.: Наукова думка, 1989. – 460 с.
5. *Об упразднении пед. ист ит уг ов и о пед. курсах, 13 июня 1860 г.* – Державний архів міста Києва / КМДА / , ф.16, оп.299, спр.93, ар.13.
6. *Крип`якевич І.П.* Історія України. – Львів: Світ, 1990. – 297 с.
7. *Малишевский В.И.* Краткий исторический очерк д-сти Одесского отделения императорского Русского музыкального общества и состоящего при нем музыкального училища за 25 лет (1886 – 1911). – Одесса, 1911.
8. *Миропольский С.И.* Очерк истории церковно-приходской школы от первого её возникновения до настоящего времени. – СПб., 1910.
9. *Нариси українського шкільництва* (1903 – 1933): Навч. посібник за редакцією О.В.Сухомлинської. – К.: Заповіт, 1996. – 302 с.
10. *Прокопенко И.Ф., Кочат Д.А.* История становления и развития народного образования на территории Харьковщины в дооктябрьский период (ХІХ-нач. ХХ в.): Учебное пособие по спецкурсу. – Харьков, 1990. – 90 с.